

УДК 502.131:332.1

Ю. М. Петрушенко,
к.е.н., доцент, докторант, Сумський державний університет
Н. М. Костюченко,
к.е.н., старший викладач кафедри економічної теорії, Сумський державний університет
Б. Л. Ковальов,
к.е.н., старший викладач кафедри економіки та бізнес-адміністрування,
Сумський державний університет

СТАЛІЙ СПОСІБ ЖИТТЯ ЯК ПЕРЕДУМОВА СТАЛОГО РОЗВИТКУ ГРОМАД

Анотація: Стаття присвячена обґрунтуванню гіпотези про те, що передумовою сталого розвитку громади є формування сталого способу життя її членів. Розглянуто практику формування сталого способу життя на прикладі Хрестовоздвиженського трудового братства. Підтверджено зазначену гіпотезу на основі результатів впровадження Програми розвитку ООН «Місцевий розвиток, орієнтований на громаду».

Annotation: The paper is devoted to the justification of the hypothesis that a prerequisite for sustainable community development is to create a sustainable lifestyle of its members. A practice of a sustainable lifestyle on example of Chrestovozdvyzhenkyi labour brotherhood is described in the paper. The hypothesis is confirmed based on the results of the UN Development Program "Community-based approach to local development".

Ключові слова: сталий розвиток, сталий спосіб життя, громада, Програма розвитку ООН.

Вступ

За останні півсторіччя значно змінилися обсяги та структура споживання людством матеріальних благ та послуг. Попит людства на ресурси планети більш ніж подвоївся в результаті збільшення населення та зростання індивідуального споживання. Сучасний спосіб життя соціуму не відповідає принципам сталого розвитку, а тому призводить до погіршення соціальної, економічної та екологічної сфери життєдіяльності людини.

Ці негативні глобальні тенденції не є чимось абстрактним, вони на сьогодні стосуються кожної людини і громади, в якій вона проживає. Вирішити ці проблеми не можна окремо, їх необхідно вирішувати разом, у середовищі безпосереднього проживання. «Думати глобально, але діяти локально», – проголошує девіз Римського клубу.

Проблеми формування сталого способу життя (від англ. *sustainable lifestyle*) присвячені праці таких закордонних науковців, як: С. Карлссон (S. Karlsson), А. Даль (A. Dahl), Е. Сартезакіс (E. Sartzakis), Е. Гілдж (A. Gilg), С. Бар (S. Barr), Н. Форд (N. Ford), А. Найт (A. Knight) та ін. Проте у роботах вітчизняних вчених дефініція «сталий спосіб життя» практично не використовується, найчастіше вона ототожнюється з категоріями «якість життя» та «рівень життя». Дослідженням категорій «рівень життя» та «якість життя» населення присвячені праці українських (І.І. Проніна, Л.І. Сисак, Ф.В. Узунов, С.О. Тридід, О.В. Рєвніцева, О.Ю. Мірошніченко, Л.В. Старченко та ін.) та російських (Н.Є. Тихонова, Н.М. Давидова, І.П. Попова, Л.О. Беляєва, С.А. Айвазян та ін.) науковців.

Постановка задачі

Метою статті є обґрунтування гіпотези про те, що передумовою сталого розвитку громади є формування сталого способу життя її членів.

Результати

Проведений аналіз праць вітчизняних і зарубіжних науковців за проблематикою формування сталого способу життя дозволив виокремити існуючі підходи до трактування дефініції «сталий спосіб життя» і суміжної з нею категорії «спосіб життя» (див. Таблицю 1).

Таблиця 1. Основні підходи до трактування дефініції «сталий спосіб життя»

№	Рік	Джерело	Трактування
1	2009	Пост-реліз за підсумком міжнародної конференції «Сталий спосіб життя і освіта для сталого споживання» [1]	Модель діяльності і споживання, яка дозволяє суспільству задовольняти теперішні потреби його членів, забезпечує підвищену якість життя людей, раціональне використання природних ресурсів, скорочення шкідливих викидів виробничих підприємств і зниження забруднення навколишнього середовища, не ставлячи при цьому під загрозу потенційні потреби майбутніх поколінь.
2	2004	"Every little bit helps..." Conference on sustainable development [2]	Модель діяльності і споживання, яка використовується людьми для афіліції та диференціації від інших і включає: задоволення основних потреб, забезпечення підвищення якості життя, мінімізацію використання природних ресурсів і викидів відходів та забруднюючих речовин протягом життєвого циклу, не ставлячи під загрозу потреби майбутніх поколінь.

3	–	Економічний словник [3].	Узагальнююче поняття, що характеризує соціальну та економічну сферу життя людей, в першу чергу, з точки зору обсягів та структури споживання благ та послуг, але з врахуванням духовної складової, прилучення до культурних цінностей.
4	–	Соціологічний словник [4].	Звичний для людей спосіб життєдіяльності та поведінки. Спосіб, форми і умови індивідуальної та колективної життєдіяльності людини (трудова, побутова, соціально-політична і культурна), типові для конкретно-історичних соціально-економічних відносин. Соціологічна категорія, що охоплює сукупність типових видів життєдіяльності індивіда, соціальної групи, суспільства в цілому, яка береться в єдності з умовами життя, що визначають її.

В найбільшій мірі, на нашу думку, відображає сутність категорії «сталий спосіб життя» визначення, під яким розуміють спосіб життєдіяльності та поведінки соціуму, що сприяє формуванню високої моральності та культури, підвищенню рівня і якості життя, раціональному використанню природних ресурсів та зниженню природоємності продукції та послуг, не ставлячи при цьому під загрозу потенційні потреби майбутніх поколінь [5].

На думку британських науковців каталізатором забезпечення сталого розвитку є сталі громади (від англ. *sustainable communities*). Глобальний Центр Досліджень і Розвитку (The Global Development Research Center) визнає, що як не існує загальноприйнятого визначення сталого розвитку, так само не існує і єдиного визначення поняття «стала громада». Громади повинні визначити сталість з урахуванням місцевих особливостей. Одне з існуючих тлумачень сталої громади – це поселення:

- яке має стабільну чисельність населення;
- жителі якого є здоровими;
- населення якого розуміє, що люди є лише однією з багатьох форм життя у регіоні;
- керівні органи якого проводять екологічно-орієнтовану політику, що ґрунтується на забезпеченні сталого врожаю та збереженні місцевих природних ресурсів;
- яке поділяє власний надлишок продукції та сільськогосподарських культур з іншими громадами та регіонами;
- населення якого має колективну етику збереження своєї культури, історії, традицій та природних ресурсів для майбутніх поколінь;
- населення якого мінімізує відтік своїх доходів з громади;
- яке отримує максимально можливий прибуток від урожаю і природних ресурсів на основі використання відповідних місцевих технологій;
- населення якого віддане меті забезпечення рівних можливостей та високої якості життя для всіх жителів громади;
- населення якого постійно утримує свої потреби в межах, які визначає сталий розвиток [6].

Більшість з перерахованих ознак притаманна унікальному соціально-економічному феномену, який було реалізовано сто років тому на українській землі. Саме тут на окремо взятій території (нині - Ямпільський район Сумської області) протягом близько півстоліття проіснувало створене філософом і соціальним практиком Миколою Миколайовичем Неплюєвим Хрестовоздвиженське трудове братство (далі - Братство), яке є прообразом сучасних сталих громад. Проведемо аналіз діючих принципів у Братстві, в контексті основних ознак сталої громади.

Забезпечення охорони та зміцнення здоров'я жителів громади. У Братстві було створено механізм відтворення фізичних і духовних сил (відбір при вступі до Братства був, в тому числі, і за критерієм здоров'я; фізичні навички розвивалися в школі, практикувалася правильна організація праці та відпочинку). Існувала велика кількість свобод, серед яких свобода від необхідності біологічно вживати, шукаючи заробіток Так, гарантувалося безкоштовне харчування, медичне обслуговування, житло і піклування по старості.

Забезпечення сталого врожаю та збереження природних ресурсів. Сільське господарство у Братстві було багатогалузевим, інтенсивним, з непорушною десятипільною сівозмінною (що дозволяло збільшити врожай в 2,5 рази порівняно з середнім по Чернігівській області), з високорозвиненим травосіянням, переробними підприємствами, ремонтною службою. Сільське господарство спеціалізувалося на виробництві сортового насіння і племінної худоби [7].

Сівозміни, що були розроблені для маєтку на початку 1900-х років професором Сльозкіним, використовувались до 1929 року [8]. Як засвідчують вчені в сфері сільського господарства, саме раціональні сівозміни:

- забезпечують продуктивне використання водних, трудових і техніко-енергетичних ресурсів;
- підвищують родючість ґрунтів [9];
- захищають сільськогосподарські культури від фітосанітарних проблем, тобто комплексу шкідливих організмів, кількість яких зростає в зв'язку з підвищенням інтенсифікації оброблення сільськогосподарських культур [10].

У Братстві було велике, добре поставлене лісове господарство. Загальна площа лісів - близько 12 тис. га. Практикувався 60-ти і сторічний оборот рубання. Для листяного дров'яного лісу – 30-тирічний оборот. З відгуків сучасників стало відомо, що лісове господарство було організовано згідно принципів сталого розвитку, за яких щорічне користування деревиною було лише в такому розмірі, який відповідав річному приросту деревини. Такий підхід попереджав виснаження лісу.

Забезпечення рівних можливостей для високої якості життя жителів громади. Братні комуні, об'єднані за професійним принципом, склалися зі

звичайних сімей та однаків. У середньому в одному гуртожитку (будинку-комуні) проживало 8-12 звичайних сімей та від 4 до 7 однаків в окремих кімнатах. Кожна комуна вела хроніку свого життя, куди записувалися усі події, як духовно-морального характеру, так і виробничі відносини.

У Братстві діяла система рівної оплати праці. При цьому гроші на руки не видавалися, а записувалися на особистий рахунок. Отримати гроші братчик міг лише за умови погодження більшої частини членів Братства, яку складали повноправні братчики, які вирішували принципові питання життя Братства [7, 11]. За необхідності надавалася допомога рідним. Особисте ж споживання (одяг та інше) було обмежено 100-150 рублів на рік. Цей факт виключав існування в Братстві як економічного примусу, так і заснованої на ньому мотивації. При вступі до Братства уся приватна власність переходила в користування Братства і ставала колективною.

Наведемо ще декілька прикладів високої якості життя у Братстві.

- Перша локальна телефонна мережа на території Братства була встановлена компанією Siemens в 1898. У 1910 рр. мережа була розширена і модернізована.

У всіх будинках Братства і на всіх виробничих ділянках встановлені телефонні апарати Ericsson.

- Перші електричні динамо-машини постійного струму 110 вольт встановлені в 1915 р. Вони приводилися в рух паровим локомотивом і освітлювали винокурний завод, млин, комору та діловий двір.

- Для ефективного природного освітлення навчальні і виробничі будівлі, в 1910 р. були обладнані зенітними ліхтарями.

- Для пересування по мастку братчики активно користувалися велосипедами.

- У 1919 р. встановлено нафтовий 30-ти сильний двигун «Русь», який обертав електрогенератор. Ця автономна електростанція освітлювала всі житлові будинки Воздвиженську і Родственську і живила електронасоси водяних свердловин.

- З 1916 р. братські фотографії вели кольорову фотозйомку на діапозитивах компанії AGFA. На польових станах Братства були влаштовані літні душові кабінки – рідкісна побутова зручність для російського села початку ХХ століття.

- У листопаді 1926 р. в Воздвиженську почала працювати перша радіоприймальних установка, що транслювала радіопередачі на 7 радіоточок.

Сучасні реалії розвитку сільських громад в Сумській області підтверджують позитивний досвід Хрестовоздвиженського трудового братства. До такого висновку ми дійшли на основі аналізу процесів реалізації Програми розвитку ООН «Місцевий розвиток, орієнтований на громади» (МРГ/ПРООН – веб-сторінка: www.cba.org.ua), яку було започатковано в Україні у вересні 2007 року. Програма фінансується Європейською Комісією та співфінансується і впроваджується Програмою розвитку ООН в Україні за підтримки Уряду України.

На місцевому рівні проект співпрацює з громадами-учасницями (самоврядні організації громад, активісти та безпосередні мешканці громад) та місцевими органами влади (сільські, селищні, міські голови та ради, районні ради, районні державні адміністрації).

Метою даної Програми є створення сприятливого середовища для сталого соціально-економічного розвитку на місцевому рівні шляхом сприяння самоорганізації громад, розроблення та впровадження невеликих за обсягом громадських ініціатив у всіх областях України.

Приймаючи участь у проекті, громада бере на себе зобов'язання, за сприяння місцевої влади, підтримувати сталість процесу, щоб надалі отримувати позитивний результат. Аналіз розвитку громад у Сумській області показав, що після закінчення реалізації мікропроектів, громади продовжили проектну діяльність, орієнтуючись вже не стільки на допомогу донорів, скільки на власні сили. Як приклад, громада с. Буймер Тростянецького району Сумської області, після реалізації мікропроекту будівництва нового водогону за сприяння міжнародної програми МРГ/ПРООН уже самостійно, орієнтуючись на власні сили, зібрала кошти й успішно реалізувала проект енергозбереження та освітлення вулиць на території громади [12, 13].

Проте, що дуже важливо в контексті даної статті, найбільш ефективних результатів дана Програма досягла в тих громадах, де вже був сформований значний соціальний капітал, заснований на принципах сталого способу життя. Громади, початкові характеристики яких були далекими від стандартів сталого розвитку, в кращому випадку реалізували мікропроект в рамках Програми, але не зробили його основою для свого подальшого розвитку; в гіршому – або не спромоглися взяти участь в цій Програмі, або припинили участь у ній вже на початковому етапі.

Висновки

Підводячи підсумки, необхідно зазначити, що завдяки рівню інформаційного, інтелектуального і морального розвитку учасників Хрестовоздвиженського трудового братства на окремо взятій території вдалося сформувати і прогресивно розвивати протягом практично 50 років прообраз сучасної сталої громади. Цьому сприяло забезпечення охорони та зміцнення здоров'я жителів громади; сталого врожаю та збереження природних ресурсів; рівних можливостей для високої якості життя жителів громади.

В цілому, результати аналізу ефективності програми в громадах Сумської області засвідчили, що розвиток громади являє собою динамічний соціокультурний процес, що не обмежується розвитком тієї чи іншої території. Він включає поняття “орієнтований на людину розвиток”, яке передбачає, що людина вважається основою і перебуває у центрі будь-якого еволюційного процесу. Сталий розвиток громади передбачає не лише зростання добробуту, рівня заробітної плати, доходів на душу населення тощо. Це, передусім, соціальні зміни, через які у громаді виникають нові ініціативи, нові інститути, зростає соціальний капітал.

З огляду на це, саме концепція сталого розвитку, яка гармонізує економічні, соціальні і екологічні складові розвитку, та не порушує баланс інтересів теперішнього і майбутніх поколінь, має лягти в основу програм розвитку сучасних громад. Завдання розроблення дієвих економічних механізмів, які б стимулювали позитивні зміни у функціонуванні громад та сприяли формуванню сталого способу життя, є на сьогодні надзвичайно актуальними. З огляду на це, можна дійти висновку, що тільки на основі принципів сталого розвитку існуючих громад може відбутись ефективна адміністративно-територіальна реформа, яка вже давно назрала в Україні.

Список використаних джерел

1. Пост-релиз по итогам международной конференции «Устойчивый образ жизни и образование для устойчивого потребления», Санкт-Петербург, 24 июня 2009 года // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.ecounion.ru/r/site.php?content=detailcontent.php&blockType=196&blockID=1023>.
2. “Every little bit helps...” Overcoming the challenges to researching, promoting and implementing sustainable lifestyles. / CSD (2004). Westminster, Centre for Sustainable Development, University of Westminster: 48.
3. Экономический словарь // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://mirslovarei.com/content_eco/obraz-zhizni-15590.html.
4. Социологический словарь // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://mirslovarei.com/soc_o/page-2.html.
5. Шевцова С.В. Научно-методичні підходи до формування сталого способу життя / С. В. Шевцова, Б. Л. Ковальов // Механізм регулювання економіки. – 2011. – № 1. – С. 270.
6. Sustainable communities. The Global Development Research Center // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.gdrc.org/sustdev/inn-comm/related-1.html>.
7. Авдасев В.Н. Трудовое братство Н.Н. Неплюева, его история и наследие. – Сумы: РИО «АС-Медия», 2003. – 64 с.
8. Авдасев В.Н. Социально-экономические основы Кресто-воздвиженского трудового братства / В.Н. Авдасев // Механізм регулювання економіки. – 2009. – №1. – С. 20, 22-23, 25.
9. Сафин Х.М. Рациональные кормовые севообороты для условий Зауралья / Х.М. Сафин, Г.Х. Япаров // Научный журнал КубГАУ. – 2007. – №27 (3). – С. 1.
10. Политько П.М. Основа – севообороты / П.М. Политько // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.agroxxi.ru>.
11. Костюченко Н.Н. Гармония духовности и экономических целей: об удавшемся социально-экономическом эксперименте Н.Н. Неплюева и его сподвижников / Н.Н. Костюченко, В.Н. Авдасев // Міжнародний науковий журнал «Механізм регулювання економіки, економіка природокористування, економіка підприємства та організації виробництва». – № 4, 2003. – С.158-162.
12. Петрущенко Ю.М. Фінансові механізми формування інституційного середовища сталого розвитку громад / Ю.М. Петрущенко // Наукові праці ДонНТУ. Серія: економічна. – Випуск 40-3. – Донецьк, 2011. – С. 134-138.
13. Результати соціологічного дослідження «Оцінка впливу підходу до місцевого розвитку за участі громад, реалізованого в Україні у проектах ПРООН, що фінансувалися Європейським Союзом та іншими донорами» [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.cba.org.ua/one/images/stories/documents/CBA_publications/CBA_LQ.pdf.

Стаття надійшла до редакції 21.03.2012 р.

ТОВ "ДКС Центр"